

Ethical Approaches to Human Remains: A Global Challenge in Bioarchaeology and Forensic Anthropology

Fateme Alimirzaei^{1,*}

1. PhD in Conservation and Restoration, Expert at the Research Center for Conservation and Restoration of Cultural Relics, Tehran, Iran

Received: 2025/04/18

Accepted: 2025/05/21

Abstract

The edited volume *Ethical Approaches to Human Remains: A Global Challenge in Bioarchaeology and Forensic Anthropology* (Springer, 2019), compiled by Kirsty Squires, David Errickson, and Nicholas Márquez-Grant, presents a multidisciplinary examination of the ethical, legal, and cultural complexities surrounding human remains in bioarchaeology, forensic anthropology, and museum curation. Adopting an international and interdisciplinary lens, the book addresses postmortem human dignity, Indigenous rights concerning ancestral remains, ethical dilemmas in genetic sampling, public display controversies, and the management of remains from mass disasters and war crimes. Structured into three sections, the work first explores philosophical foundations (e.g., moral personhood of the dead and human rights frameworks). The second section analyzes practical challenges in excavation, preservation, and exhibition, while the third offers global case studies (North America, New Zealand, Spain, and the Middle East) to contextualize Indigenous ethical perspectives. Strengths include its theory-practice balance, cross-cultural dialogue emphasis, and policy recommendations. However, limited coverage of regions like the Middle East and emerging issues such as digital repatriation are noted gaps. This volume serves as an essential resource for archaeologists, forensic specialists, curators, and heritage policymakers, particularly in contexts like Iran where formal ethical protocols are underdeveloped.

Keywords:

Human remains, Archaeological Ethics, Bioarchaeology, Forensic anthropology, Cultural heritage management, International challenges

* Corresponding Author: f.alimirzaei@richt.ir

Introduction

Human remains have perpetually served as vessels of individual and collective identity across civilizations. Today, advancements in biomedical sciences, archaeology, anthropology, and museology have rendered interactions with human remains—whether skeletons, mummified tissues, or genetic data—a multidimensional ethical quandary. Such engagements demand adherence to ethical principles rooted in inherent human dignity, privacy rights, and cultural sensitivities. Studies in bioethics, archaeological ethics, and heritage conservation underscore that ethical negligence risks human rights violations, historical distortion, and psychosocial harm. For instance, the *International Committee on Ethics in Anthropological Research* and *World Health Organization* emphasize that even biomedical or bioarchaeological research requires informed community consent and respect for human dignity—principles echoed in UNESCO's *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights* (2005) and the *World Archaeological Congress Guidelines*. Globally, institutional approaches to human remains vary due to cultural diversity. In countries where archaeology falls under anthropology, bioarchaeological studies are systematically integrated. Conversely, in nations like Iran—where such disciplinary synergy is absent—anthropologists rarely engage with human remains, leaving biological and cultural data understudied and ethical frameworks unformalized. This disparity extends to conservation and display practices; ethical considerations (e.g., respecting human dignity) are often sidelined, with remains treated as mere biological artifacts rather than entities warranting ethical protocols. Currently, Iran's ethical guidelines for human remains derive from religious norms, which inadequately address ancient skeletal remains. While international ethical documents exist, many provisions are impractical, reflecting a broader misunderstanding of bioarchaeology and forensic anthropology's scope. This gap underscores the need for culturally nuanced, globally informed ethical standards—an endeavor advanced by Squires et al.'s volume.

Book Overview: Structure and Objectives

Title: *Ethical Approaches to Human Remains: A Global Challenge in Bioarchaeology and Forensic Anthropology*

Editors: Dr. Kirsty Squires (bioarchaeology), Dr. David Errickson (forensic imaging), Dr. Nicholas Márquez-Grant (forensic archaeology)

Publisher: Springer, 2019

Objectives

1. Establishing ethical standards for researchers handling human remains.
2. Facilitating global dialogue among archaeologists, forensic experts, and Indigenous communities.
3. Providing practical solutions for museums, labs, and research centers.
4. Addressing Indigenous critiques of scientific exploitation.

Structure

- **Section I:** Philosophical foundations (5 chapters) debates postmortem moral personhood, human rights applicability, and biases in osteological research.
- **Section II:** Practical challenges (10 chapters) covers excavation ethics, destructive sampling, digital technologies, and forensic casework.
- **Section III:** Global case studies (e.g., NAGPRA in the U.S., Māori repatriation in New Zealand, Spanish Civil War exhumations) highlight region-specific ethical solutions.

Critical Evaluation Strengths

1. Global Scope: Examines diverse cultural contexts (Europe, Oceania, Africa), fostering cross-cultural understanding.
2. Interdisciplinary Synthesis: Bridges bioarchaeology and forensic anthropology, revealing their shared ethical dilemmas.
3. Actionable Frameworks: Offers protocols for repatriation, display, and community engagement.
4. Cohesive Editing: Maintains thematic unity across 30 chapters authored by 43 specialists.

Limitations

1. Geographic Gaps: Sparse coverage of the Middle East and parts of Asia.
2. Emerging Technologies: Insufficient discussion of 3D digitization and virtual repatriation.
3. Specialized Language: Legal and technical jargon may deter non-specialists.

Practical Applications

Stakeholder Recommendations

- Archaeologists: Prioritize community consent (Ch. 4, 7) and minimize destructive analyses.
- Museums: Develop ethical display policies and repatriation procedures (Ch. 10).
- Forensic Experts: Balance victim identification with familial privacy (Ch. 12).
- Policymakers: Adapt international standards to local cultural contexts (Ch. 30).

Educational Utility

- Adopt as a core text for ethics courses in archaeology/anthropology.
- Use case studies (e.g., Cambodian genocide remains) to teach conflict-sensitive approaches.

Conclusion

Squires et al.'s volume is a seminal contribution to ethical discourse, advocating for flexible, culturally attuned standards. It underscores that ethical rigor need not stifle research but can enhance its societal relevance—a vital lesson for regions like Iran developing their own protocols. Future editions could expand on digital ethics and underrepresented regions, yet this work remains indispensable for fostering responsible stewardship of human remains worldwide.

رویکردهای اخلاقی به بقایای انسانی

چالشی جهانی در باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی پزشکی-قانونی

فاطمه علیمیرزایی^{۱*}

۱. دکتری حفاظت و مرمت، گروه حفاظت و مرمت، کارشناس پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی- فرهنگی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۲/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱/۲۹

چکیده

کتاب "رویکردهای اخلاقی به بقایای انسانی: چالشی جهانی در باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی پزشکی- قانونی" (۲۰۱۹)، ویراستاری‌شده توسط کرسی اسکویئرز، دیوید اریکسون و نیکلاس مارکز-گرانث، از انتشارات اشپرینگر، به بررسی جامع چالش‌های اخلاقی، حقوقی و فرهنگی در برخورد با بقایای انسانی در حوزه‌های باستان‌شناسی زیستی، پزشکی قانونی و موزه‌داری می‌پردازد. این اثر با رویکردی بین‌المللی و میان‌رشته‌ای، مباحثی همچون کرامت انسانی پس از مرگ، حقوق جوامع بومی در رابطه با بقایای اجدادشان، چالش‌های نمونه‌برداری ژنتیکی، ملاحظات اخلاقی در نمایش عمومی بقایا و مدیریت بقایای ناشی از جنایات جنگی و بلایای جمعی را مورد تحلیل قرار می‌دهد. ساختار کتاب در سه بخش اصلی تنظیم شده است: بخش نخست به مبانی فلسفی و نظری اخلاق (شامل شخصیت اخلاقی مردگان و حقوق بشر) می‌پردازد. بخش دوم چالش‌های عملی در پژوهش، حفاری، نگهداری و نمایش بقایا را بررسی می‌کند و بخش سوم با ارائه مطالعات موردی از مناطق مختلف جهان (از جمله آمریکا، نیوزیلند، اسپانیا و خاورمیانه)، رویکردهای بومی به مسائل اخلاقی را تحلیل می‌نماید. از نقاط قوت این کتاب می‌توان به ترکیب متوازن نظریه و عمل، تأکید بر گفت‌وگوی بین‌فرهنگی و ارائه راهکارهای سیاستی کاربردی اشاره کرد. با این حال، کم‌توجهی نسبی به برخی مناطق مانند خاورمیانه و نیز مسائل نوظهور مانند دیجیتال‌سازی بقایا از محدودیت‌های آن محسوب می‌شود. این کتاب برای باستان‌شناسان، متخصصان پزشکی قانونی، موزه‌داران و سیاست‌گذاران میراث فرهنگی منبعی ارزشمند است و می‌تواند به تدوین پروتکل‌های اخلاقی در کشورهایی مانند ایران که فاقد چارچوب مدون در این زمینه هستند، کمک شایانی نماید.

واژگان کلیدی

بقایای انسانی، اخلاق در باستان‌شناسی، باستان‌شناسی زیستی، انسان‌شناسی پزشکی- قانونی، موزه‌داری و میراث فرهنگی، چالش‌های بین‌المللی

*مسئول مکاتبات: falimirzai@richt.ir

در طول تاریخ، بقایای انسانی به عنوان نمادی از هویت فردی و جمعی همواره مورد توجه و احترام بوده‌اند. امروزه، با پیشرفت علوم زیستی، پزشکی، باستان‌شناسی، انسان‌شناسی، موزه‌داری و علوم دیگر، تعامل با بقایای انسانی (اعم از اجساد/ مومیایی‌ها، استخوان‌ها، بافت‌ها و حتی اطلاعات ژنتیکی) به موضوعی پیچیده و چندبعدی تبدیل شده است. این تعاملات، علاوه بر ملاحظات حقوقی و فرهنگی، مستلزم رعایت اصول اخلاقی است که ریشه در کرامت ذاتی انسان و احترام به حریم شخصی و جمعی دارد.

مطالعات علمی در حوزه‌های اخلاق زیستی، اخلاق باستان‌شناسی، اخلاق حفاظت و مرمت و موزه‌داری در کنار مطالعات اجتماعی، نشان می‌دهد که بی‌توجهی به قواعد اخلاقی در برخورد با بقایای انسانی می‌تواند به نقض حقوق انسانی، تحریف تاریخ و حتی آسیب‌های روانی- اجتماعی منجر شود. برای مثال، پژوهش‌های "کمیته بین‌المللی اخلاق در پژوهش‌های انسان‌شناسی" (International Committee on Ethics in Anthropological Research) و "سازمان بهداشت جهانی" (World Health Organization) تأکید دارند که حتی در مواردی مانند تحقیقات پزشکی، مطالعات زیست باستان‌شناسی، بایستی رضایت آگاهانه جوامع مرتبط و حفظ شأن انسانی در اولویت قرار گیرد. آنچه که توسط چارچوب‌های اخلاقی "اعلامیه جهانی اخلاق زیستی و حقوق بشر یونسکو، ۲۰۰۵" (UNESCO Universal Declaration on Bioethics and Human Rights) و "دستورالعمل‌های انجمن جهانی باستان‌شناسی" (Guidelines of the World Archaeological Association) نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

مروری بر مطالعات و رویکردهای مواجهه با بقایای اسکلتی- انسانی در مؤسسات، گروه‌های باستان‌شناسی دانشگاهی، کاوش‌ها، حفاظت و مرمت و موزه‌ها در هر کشوری به دلیل تنوع فرهنگی، تفاوت‌های زیادی را نشان می‌دهد. در کشورهایی که رشته باستان‌شناسی زیرگروه رشته‌های انسان‌شناسی قرار دارد، مطالعات زیست باستان‌شناسی و انسان‌شناسی زیستی به شکل منسجم دنبال می‌شود؛ اما در کشورهایی مانند ایران که اینگونه نیست، به‌ندرت انسان‌شناسان به این حوزه ورود می‌کنند. همین امر موجب شده است با وجود چالش‌های مختلفی که در این زمینه وجود دارد، این بقایای حاوی داده‌های بیولوژیکی و فرهنگی، به‌گونه‌ای که ضرورت دارد مورد توجه قرار نگرفته و طبیعتاً قواعد و قوانین برخورد با آنها نیز تدوین نشده باشد. این تنوع در نوع مواجهه در سایر رشته‌های مرتبط با این نمونه‌های باستانی نیز دیده می‌شود. به‌طوری که برای مثال در ایران در برخورد حفاظتی و یا نمایش این بقایا کمتر موضوعات اخلاقی مرتبط با شأن انسانی این یافته‌ها لحاظ می‌شود، پروتکل اخلاق مدار و توافق شده‌ای در سطح ملی برای آنها وجود ندارد و اغلب به عنوان یک اثر تاریخی- با ویژگی‌های آثار بیولوژیکی- با آنها برخورد می‌شود. این فرایند غیر نظام‌مند در روند کاوش، خروج و انتقال این بقایا و حتی نمونه‌برداری برای انجام فعالیت‌های پژوهشی هم صادق است؛ بنابراین، می‌توان گفت که این حوزه به شدت نیازمند انجام مطالعات جامع در حوزه اخلاق و قوانین خاص مرتبط، مبتنی بر تنوع فرهنگی و در عین حال با رویکرد عام جهانی است. خوشبختانه در سال‌های اخیر در ایران فرصت هم‌نشست‌هایی میان متخصصان انسان‌شناسی، بیولوژی، پزشکی و پیراپزشکی فراهم شده است که موجب گردیده تا بخش کوچکی از مسیر طولانی- تا رسیدن به سند همکاری‌های میان‌رشته‌ای از بعد تخصصی در این حوزه فراهم شود؛ اما همچنان چالش‌های اخلاقی این حوزه مورد بی‌توجهی است و ضعف جدی در این زمینه احساس می‌شود. در حال حاضر قواعد اخلاقی پیرامون روش برخورد با بقایای انسانی در ایران، از قواعد دینی و مذهبی پیروی می‌کند و پاسخ‌گوی چالش‌های مرتبط با بقایای انسانی- اسکلتی باستانی نیستند. البته که قطعاً این اتفاق مثبتی است، چرا که همان‌طور که چالش‌های این حوزه متفاوت است، رویکرد اخلاقی و حقوقی متفاوتی را نیز می‌طلبد.

در فرایند ارزیابی اخلاقی پژوهش‌های بین‌المللی مربوط به بقایای انسانی و اسناد مرتبط نیز علی‌رغم یافتن سندهای اخلاقی و دستورالعمل‌های تهیه‌شده مربوط به اصول پژوهش، نگهداری و نمایش این بقایا، می‌توان دید که اغلب بخش‌های آنها غیرقابل اجرا هستند. نتایج این ارزیابی‌ها نشان می‌دهد که این پژوهش‌ها نه تنها کمکی به پیشگیری از آسیب‌ها نمی‌کند، بلکه نشان از درک نادرست گروه‌های پژوهشی، حفاظت‌گران و هیئت‌های بررسی، از ماهیت باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی پزشکی- قانونی است. بخشی از این مشکل همان‌طور که بیان شد، ناشی از عدم تدوین سند اخلاقی مبتنی بر تنوع فرهنگی زیر چتر قواعد بین‌المللی در این حوزه‌هاست. کتاب «رویکردهای اخلاقی به بقایای انسانی: چالشی جهانی در باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی پزشکی- قانونی» یکی از به نسبت جامع‌ترین آثار منتشرشده در حوزه "اخلاق در مطالعه بقایای انسانی" است که به سوی رفع برخی از این چالش‌ها گام برداشته است. این کتاب که با مشارکت متخصصان برجسته بین‌المللی تألیف و تدوین شده است، تلاش کرده تا با بررسی چالش‌های اخلاقی، حقوقی و فرهنگی مرتبط با بقایای انسانی در زمینه‌های باستان‌شناسی، پزشکی قانونی، موزه‌داری و تحقیقات علمی، دیدگاه‌های بین‌المللی را در مورد ملاحظات اخلاقی و چالش‌های پیش روی باستان‌شناسان در بازایی، تجزیه و

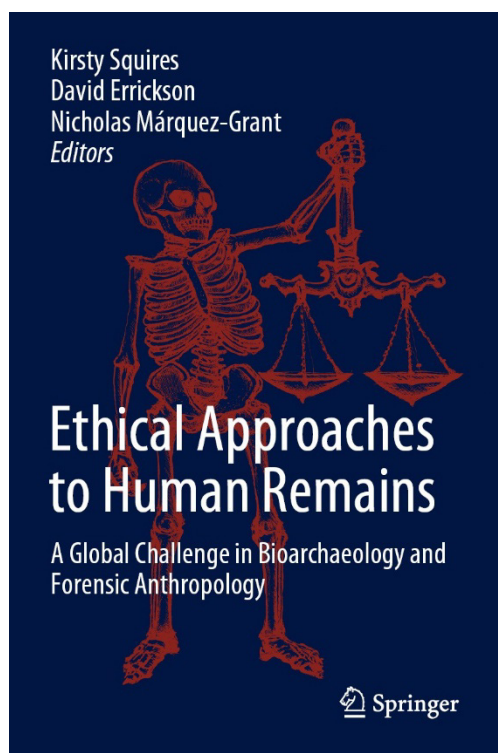
تحلیل، مراقبت و نمایش بقایای انسانی به صورت یکپارچه به رشته تحریر در آورد.

این کتاب برخی از پرسش‌های اخلاقی کلیدی در مورد مطالعه، نمایش و مراقبت از بقایای انسانی که باستان‌شناسان در کشورهای مختلف با آن‌ها مواجه هستند را مطرح می‌کند؛ همچنین به بررسی این موضوع می‌پردازد که چگونه متصدیان موزه، انسان‌شناسان، متخصصان پزشکی قانونی و باستان‌شناسان زیستی با مسائل اخلاقی مربوط به بقایای انسان در محیط‌های سنتی و دیجیتال در سراسر جهان برخورد کنند؛ و جامعه جهانی چگونه می‌تواند از ملاحظات اخلاقی مشابه و در عین حال متفاوت در سراسر جهان در جهت قاعده‌مند کردن روش برخورد با این گروه از آثار بهره ببرد.

از این رو، همان‌طور که اشاره شد، کرامت انسانی و احترام به ارزش‌های فرامادی وابسته به بقایای انسانی و از سوی دیگر افزایش حساسیت‌های اجتماعی، فرهنگی و حقوقی نسبت به حقوق متوفیان، جوامع بومی و گروه‌های قومی خواستار احترام به اجدادشان، حفظ حریم خصوصی در رابطه با نمونه‌برداری و استخراج دی. ان. ای (DNA) برای مطالعات و پژوهش‌های انسان‌شناسی، لزوم تدوین استانداردهای اخلاقی در برخورد با بقایای انسانی بر جای مانده از جنایات جنگی، بلایای جمعی و مهاجرت‌های اجباری همگی دلایل مهمی در راستای تأیید اهمیت نگارش محتواهای مشابه این کتاب است. از سوی دیگر، توسعه موزه‌داری با تمرکز بر نمایش عمومی بقایای انسانی، ایجاد تعادل میان پژوهش علمی و احترام به ارزش‌های فرهنگی و انسانی هم همگی نیازمند منابعی برای ایجاد بنیان‌ها و ترسیم چارچوب تصمیم‌گیری اخلاقی است تا در این چارچوب اخلاقی، پژوهشگران، موزه‌داران و متخصصان حفاظت نیز ملزم به پذیرش مسئولیت اجتماعی و فرهنگی کلیه فعالیت‌های خود در مواجهه با بقایای انسانی باشند.

۲. کتاب‌شناسی، اهداف و معرفی ساختار کتاب

عنوان: رویکردهای اخلاقی به بقایای انسانی: یک چالش جهانی در باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی قانونی، ویراستاران: دکتر کرسیتی اسکوئیرز، دکتر دیوید اریکسون، - دکتر نیکلاس مارکز-گرانٹ ناشر: اشپرینگر، سال انتشار: ۲۰۱۹، (شکل ۱)

شکل ۱. جلد کتاب "رویکردهای اخلاقی به بقایای انسانی: یک چالش جهانی در باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی قانونی"

Figure 1. Cover of the book "Ethical Approaches to Human Remains, A global Challenge in Bioarchaeology and Forensic Anthropology"

۳. بیوگرافی ویراستاران

– دکتر کرسی اسکویئرز (Kirsty Squires): دارنده مدرک دکترای باستان‌شناسی از دانشگاه استافوردشایر (Staffordshire University) و مدرک کارشناسی ارشد در باستان‌شناسی و کارشناسی در انسان‌شناسی است. او در زمینه باستان‌شناسی زیستی، اخلاق در باستان‌شناسی و تحلیل مباحث اخلاق مرتبط با بقایای انسانی فعالیت می‌کند؛ و در بسیاری از پروژه‌های تحقیقاتی مرتبط با بقایای انسانی در انگلستان و اروپا مشارکت داشته است.

– دکتر دیوید اریکسون (David Errickson): دارنده مدرک دکترای انسان‌شناسی پزشکی – قانونی از دانشگاه کرانفیلد (Cranfield University)؛ و مدرک کارشناسی ارشد در علوم پزشکی – قانونی است. او در زمینه انسان‌شناسی پزشکی – قانونی، با روش‌های تصویربرداری سه‌بعدی برای تحلیل بقایای انسانی متخصص است؛ و در پژوهش‌های گسترده در زمینه آسیب‌شناسی استخوان‌ها و اخلاق در انسان‌شناسی قانونی؛ و پروژه‌های بین‌المللی مرتبط با شناسایی قربانیان جنگ همکاری داشته است.

– دکتر نیکلاس مارکز-گران (Nicholas Márquez-Grant): دارنده مدرک دکترای باستان‌شناسی از دانشگاه آکسفورد (Oxford university) و مدرک کارشناسی ارشد در انسان‌شناسی پزشکی – قانونی است. او در باستان‌شناسی پزشکی – قانونی، اخلاق در پژوهش‌های بقایای انسانی متخصص است. دکتر مارکز نویسنده کتاب "باستان‌شناسی قانونی: یک چشم انداز جهانی" و مشاور ارشد در پرونده‌های پزشکی – قانونی و باستان‌شناسی جنایی است.

۴. اهداف مورد نظر این کتاب

در یک بررسی کلی، می‌توان چهار هدف اصلی شامل:

– تدوین استانداردهای اخلاقی برای کلیه پژوهشگران در برخورد با بقایای انسانی؛

– ترویج گفت‌وگوی بین‌المللی در موضوع بقایای انسانی و اسناد مرتبط، میان متخصصان باستان‌شناسی، پزشکی قانونی و جوامع محلی؛

– ارائه راهکارهای عملی برای موزه‌ها، آزمایشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی؛ و

– معرفی راهکار عملی برای پاسخ به انتقادات جوامع بومی درباره بهره‌برداری علمی از بقایای اجدادشان را از محتوای این کتاب دریافت کرد.

۵. ساختار کتاب

مقدمه این کتاب دربردارنده یک فصل، متمرکز بر بررسی چالش‌های اخلاقی در مطالعه و مدیریت بقایای انسانی در دو حوزه زیست باستان‌شناسی و انسان‌شناسی پزشکی – قانونی است؛ و با توجه به حساسیت ذاتی کار با بقایای انسانی، بر ضرورت رعایت اصول اخلاقی، احترام به کرامت انسانی و توجه به حقوق جوامع مرتبط تأکید کرده است. ساختار این کتاب غیر از مقدمه سه بخش اصلی را شامل می‌شود:

بخش اول: مسائل اخلاقی پیرامون بقایای انسانی

بخش دوم: معضلات اخلاقی در باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی پزشکی – قانونی

بخش سوم: دیدگاه‌های جهانی و مطالعات موردی

در بخش اول، شامل پنج فصل (فصول ۲–۶) مبانی فلسفی و نظری اخلاق در برخورد با بقایای انسانی مطرح شده است. در فصل اول با رویکردی فلسفی، مفهوم کرامت انسانی پس از مرگ بررسی شده و به این پرسش پاسخ داده می‌شود که آیا مردگان دارای شخصیت اخلاقی هستند یا خیر. فصل دوم با گسترش این بحث به حوزه حقوق بشر، امکان تعمیم حقوق بشر به مردگان را مورد تحلیل قرار می‌دهد. فصل سوم بر مسئله نمایندگی در پژوهش تأکید دارد و خطر سوگیری‌های تحقیقاتی را در مطالعات استخوان‌شناسی گوشزد می‌کند. فصل چهارم با نگاهی تاریخی به تحولات اخلاقی در علم کالبدشناسی پرداخته و در نهایت، در فصل پنجم یکی از چالش‌های نوظهور یعنی تجارت آنلاین بقایای انسانی مورد تحلیل قرار گرفته است.

بخش دوم کتاب با ده فصل (فصل ۷–۱۶) به چالش‌های عملی در مواجهه با بقایای انسانی می‌پردازد. این مبحث در فصل‌های

۷ و ۸ با تمرکز بر تجربه بریتانیا، مسائل مربوط به کاوش و مدیریت بقایای باستانی در پروژه‌های عمرانی را بررسی می‌کنند. فصل‌های ۹ تا ۱۱ به چالش‌های اخلاقی در نگهداری و نمایش بقایای انسانی در مؤسسات دانشگاهی و موزه‌ها اختصاص دارند. فصل‌های ۱۲ تا ۱۴ مسائل نوظهوری مانند نمونه‌برداری تخریبی، استفاده از رسانه‌های اجتماعی و فناوری‌های سه‌بعدی را پوشش می‌دهند. فصل‌های ۱۵ و ۱۶ نیز به چالش‌های خاص حوزه پزشکی-قانونی می‌پردازند.

بخش سوم با ارائه مطالعات موردی از مناطق مختلف جهان، رویکردهای اخلاقی را در بافتارهای فرهنگی گوناگون بررسی می‌کند. از جمله موارد بررسی شده در فصول این بخش می‌توان به سیاست‌های بازپس‌دهی بقایا در آمریکا و نیوزیلند (فصل‌های ۱۷-۱۹)، مدیریت بقایای جنگی در اسپانیا و کامبوج (فصل‌های ۲۴-۲۵) و چالش‌های خاص مناطق مختلف مانند خاورمیانه (فصل ۲۲) و روسیه (فصل ۲۶) اشاره کرد. هر مطالعه موردی ضمن توجه به ویژگی‌های فرهنگی منطقه، راهکارهای بومی برای حل معضلات اخلاقی را ارائه می‌دهد؛ اما فصل ۳۰ که در بردارنده جمع‌بندی مباحث مطرح شده است، با تأکید بر پویایی و چندبعدی بودن مسائل اخلاقی در پژوهش‌های مرتبط با بقایای انسانی به پایان می‌رسد. نویسندگان کتاب بر این نکته تأکید دارند که راهکارهای اخلاقی باید انعطاف‌پذیر بوده و با درنظر گرفتن ویژگی‌های فرهنگی هر جامعه طراحی شوند؛ و ایجاد گفت‌وگوی مستمر بین دانشمندان، سیاست‌گذاران و جوامع محلی را به عنوان کلید حل بسیاری از این چالش‌ها معرفی کرده‌اند.

۶. نقد و ارزیابی کتاب

هر کار علمی از سوی پدیدآورندگان آن در پاسخ به سؤالات و مرتفع کردن چالش‌های یک حوزه دانشی صورت می‌گیرد. موضوعات علمی گردآوری شده در این کتاب نیز با توجه به گستردگی و تنوع موضوعات مرتبط و زمینه‌های فرهنگی، مصادیق شواهد علمی ویژه‌ای را مطرح کرده، سؤالات زیادی را پاسخ داده و راهکارهای عملی ارائه داده است. طبیعتاً مسیرهای نرفته، مصادیق درنظر گرفته نشده و سؤالات پاسخ داده نشده‌ای را هم باقی گذارده است؛ اما نمی‌توان آنها را به عنوان نقاط ضعف این کتاب قلمداد کرد، بلکه می‌توان به عنوان هدف و موضوع طرح‌ها و کتاب‌های بعدی مورد توجه قرار داد؛ اما نقاط قوت بسیاری را می‌توان برای آن برشمرد.

از جمله نقاط قوت و نوآوری‌های این کتاب عبارت است از:

- پوشش جهانی و چندفرهنگی آن: کتاب به بررسی مسائل اخلاقی در مواجهه با بقایای انسانی در مناطق مختلف جهان (از اروپا و آمریکا تا آفریقا و اقیانوسیه) می‌پردازد. این رویکرد بین‌المللی به خوانندگان کمک می‌کند تا تفاوت‌های فرهنگی و حقوقی در مدیریت بقایای انسانی را درک کنند.

- ترکیب دو حوزه مهم دانشی: تلفیق باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی پزشکی یکی از نوآوری‌های این کتاب است. این ترکیب به پژوهشگران کمک می‌کند تا ارتباط بین مطالعات باستانی و کاربردهای مدرن در پزشکی قانونی را ببینند.

- تأکید بر اخلاق عملی: کتاب صرفاً به مباحث نظری اکتفا نکرده، بلکه راهکارهای عملی برای مواجهه با چالش‌های حین کاوش، نگهداری و بازگرداندن بقایای انسانی را نیز ارائه می‌دهد. مثال‌های عینی از پرونده‌های واقعی (مانند بازگرداندن بقایای بومیان به موزه‌ها) از نقاط قوت آن است.

- ویرایش قوی و فصل‌های منسجم: هر فصل توسط متخصصان مختلف نوشته شده، اما ویراستاران (اسکوئیرز، اریکسون و مارکر-گرانث) ساختار یکپارچه‌ای به کتاب داده‌اند. این موضوع از پراکندگی مطالب جلوگیری کرده است.

منبعی برای سیاست‌گذاری: کتاب به عنوان یک مرجع برای تدوین خط‌مشی‌های اخلاقی در موزه‌ها، دانشگاه‌ها و نهادهای قانونی قابل استفاده است.

۷. نقاط قابل بسط و مناسب برای پژوهش‌های آتی

- تمرکز نابرابر بر مناطق جغرافیایی: اگرچه کتاب ادعای پوشش جهانی دارد، اما برخی مناطق (مانند خاورمیانه و بخش‌هایی از آسیا) کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

- کمبود بحث در مورد فناوری‌های جدید: مسائل اخلاقی مرتبط با دیجیتالی کردن بقایای انسانی (مثل اسکن سه‌بعدی یا نمایش مجازی) به اندازه کافی بررسی نشده است.

- زبان فنی و ادبیات خیلی تخصصی در برخی فصل‌ها: برخی فصل‌ها (به‌ویژه بخش‌های مربوط به حقوق بین‌الملل) ممکن است برای خوانندگان غیرمتخصص دشوار باشد.

- عدم ارائه راه‌حل‌های قطعی: کتاب بیشتر چالش‌ها را مطرح می‌کند تا راه‌حل‌های نهایی. این می‌تواند برای کسانی که به دنبال پاسخ‌های روشن هستند، کمی ناامیدکننده باشد.

۸. نگاه کاربردی به کتاب

با مروری بر مباحث مطرح‌شده در این کتاب می‌توان گفت که این کتاب محتوای علمی جامعی را برای متخصصان باستان‌شناسی و انسان‌شناسی زیستی، در راستای رعایت اخلاق در کاوش و مطالعات زیستی، متخصصان پزشکی قانونی و جرم‌شناسان در زمینه شناسایی و برخورد با بقایای انسانی معاصر، متخصصان حفاظت و مرمت برای مدیریت رویکرد حفاظت اخلاقی بقایای انسانی در موزه‌ها و مجموعه‌ها، حقوق‌دانان و سیاست‌گذاران حوزه میراث فرهنگی در تدوین قوانین مربوط به بقایای انسانی، و مدیران موزه‌ها و میراث فرهنگی برای نمایش مسئولانه بقایای انسانی دربردارد.

اما اگر بخواهیم معرفی کاربردی از این کتاب برای مخاطبان داشته باشیم، می‌توان به شکل زیر آن را معرفی کرد:

- آموزش: به‌عنوان یک منبع درسی در دوره‌های باستان‌شناسی، انسان‌شناسی و اخلاق پزشکی در دانشگاه‌ها قابل استفاده است.

- پژوهش: پژوهشگران می‌توانند از چارچوب‌های اخلاقی ارائه‌شده در کتاب برای طراحی پروژه‌های میدانی (مثل کاوش گورستان‌های تاریخی) استفاده کنند.

- سیاست‌گذاری: موزه‌ها و نهادهای دولتی (مانند ادارت میراث فرهنگی و پژوهشگاه میراث فرهنگی) می‌توانند از این کتاب برای تدوین دستورالعمل‌های اخلاقی در برخورد با بقایای انسانی بهره ببرند.

- گفت‌وگوی بین‌المللی: کتاب به ایجاد درک مشترک بین کشورها در مورد استانداردهای اخلاقی پیرامون بقایای انسانی، کمک می‌کند.

به‌طور کلی می‌توان گفت که این کتاب به‌عنوان یک مرجع چندرشته‌ای، چالش‌های اخلاقی در برخورد با بقایای انسانی را از منظر باستان‌شناسی زیستی و انسان‌شناسی پزشکی - قانونی بررسی می‌کند.

در اینجا جمع‌بندی و پیشنهادهای عملی برای مخاطبان از رشته‌های مختلف ارائه می‌شود:

- باستان‌شناسان (Archaeologists): کتاب به باستان‌شناسان کمک می‌کند تا ملاحظات اخلاقی در کاوش و تحلیل بقایای انسانی شامل ضرورت احترام به حقوق جوامع محلی (مثل بازماندگان یا گروه‌های بومی) و چالش‌های نمونه‌برداری و تحلیل DNA بدون رضایت آگاهانه را درک کنند (نگاه کنید به: فصل ۴ راهنمای اخلاقی برای حفاری و فصل ۷).

- متخصصان حفاظت و مرمت (Conservators & Restorers): کتاب بر چالش‌های فنی - اخلاقی در حفظ بقایای انسانی (مثل مومیایی‌ها یا اسکلت‌ها) همچون تعادل بین حفظ یکپارچگی فیزیکی بقایا و احترام به ارزش‌های فرهنگی آنها و خطرات استفاده از مواد شیمیایی برای مرمت که ممکن است به این بقایا آسیب بزنند، تمرکز دارد (نگاه کنید به: فصل ۹).

- موزه‌داران و مدیران میراث فرهنگی (Museum Curators & Heritage Managers): کتاب به موزه‌ها کمک می‌کند تا سیاست‌های اخلاقی برای نمایش و نگهداری بقایای انسانی را تدوین کنند و به این پرسش‌ها پاسخ دهند که آیا نمایش عمومی بقایا اخلاقی است؟ یا فرآیند بازگرداندن بقایا به کشورهای مبدأ چگونه باید انجام شود (نگاه کنید به: فصل ۱۰).

- متخصصان پزشکی - قانونی و جرم‌شناسی (Forensic and Criminology Specialists): کتاب به بررسی تعارضات اخلاقی در شناسایی بقایای مدرن مانند تعادل بین عدالت برای قربانیان و حریم خصوصی خانواده‌ها و چالش‌های کار با بقایای کودکان یا اقلیت‌ها می‌پردازد (نگاه کنید به فصل ۱۲).

- دانشجویان و پژوهشگران (Students & Researchers): همان‌طور که اشاره شد کتاب یک منبع آموزشی جامع برای درک پیچیدگی‌های اخلاقی در پژوهش‌های مرتبط با بقایای انسانی است؛ و برای طراحی طرح‌نامه‌های اخلاق محور برای پایان‌نامه‌ها و نحوه انتشار داده‌های حساس، بدون نقض حریم افراد راه‌حل ارائه می‌دهد؛ و در نهایت اینکه این کتاب منبعی ارزشمند برای درک

چالش‌های اخلاقی در برخورد با بقایای انسانی است؛ اما نباید آن را نه به عنوان یک راه‌حل نهایی، بلکه به عنوان ابزاری برای آغاز گفت‌وگوی اخلاقی در پروژه‌های خود در نظر گرفت و فصل ۱۱ با عنوان (مبانی نظری اخلاق) و فصل ۱۴ (آینده پژوهش‌های اخلاق‌محور) را به عنوان پایه‌ای برای پژوهش‌های آتی مطالعه کرد. ضمن اینکه در کارهای میدانی، از فرم‌های رضایت آگاهانه استاندارد استفاده شود.

در پایان باید به این موضوع مهم اشاره کرد که "رویکرد اخلاقی به بقایای انسانی" در کاوش‌ها و پژوهش‌های باستان‌شناسی، انسان‌شناسی، حفاظت و مرمت و تمامی رشته‌های وابسته دیگر، یک رویکرد مسئولانه است و بایستی از سوی دست‌اندرکاران حوزه آموزش در ساختار ادبیات علمی و از سوی متولیان کشف، معرفی و نگهداری این بقایا در سطح عملیاتی دنبال شود. به نحوی که ضمن فرهنگ‌سازی و ایجاد تعهد فردی و سازمانی، نه تنها موجب توقف فعالیت‌های تخصصی و علمی در این عرصه نشود، بلکه با از بین بردن موانع و ارائه دستورالعمل‌های اخلاقی و قوانین کارآمد، موجب تقویت و گسترش آنها شود.

سپاسگزاری: برای ویرایش بخش‌های انگلیسی این مقاله از ربات استفاده شده است.

مشارکت نویسندگان: نویسنده تمامی بخش‌ها را به تنهایی انجام داده است.

تأمین مالی: این پژوهش هیچ بودجه خارجی دریافت نکرده است.

تضاد منافع: نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع را اعلام نمی‌کنند.

دسترسی به داده‌ها و مواد: فایل کتاب در فروشگاه‌های کتاب آنلاین در اختیار مخاطبان قرار دارد.

References

منابع

Squires, K., Errickson, D., & Márquez-Grant, N. (2019). Ethical approaches to human remains. *A global challenge in bioarchaeology and forensic anthropology*.